

Josip Vidmar

NEKAJ POVASNIKOV

Iz zapuščine

To nenavadno slovensko besedo sem si zapomnil iz pogovorov z Župančičem, ki sva jih imela v Koči vasi in v katerih sva se izognila naši prevedenki iz nemščine, ki se tam glasi *besuchen* ali samostalnik (1: *Besucher*), obiskovalec, obiskovati. Kmečko ljudstvo v Loški dolini in okrog Stare vasi hodi ali prihaja drug k drugemu v vas. Kaj pa samostalnik, sem vprašal mojstra. Ta pa se je zasmel, kakor da je vprašanje pričakoval, in s ponosom odgovoril: »Tudi tega imajo. Pravijo mu po svoje povasnik, ki pomensko nikakor ni v rodu z vasovalcem in ustreznim glagolom vasovati.« In ker se mi je zdelo škoda, da bi se ta ustrezna beseda povsem izgubila, sem sklenil, da jo bom ob priliki uporabil, to pa seveda z razlago. Nekaj povasnikov tedaj, nekaj obiskovalcev ali morda še bolje kar nekaj obiskov, kajti beseda obiskovalec vsebuje več časovno ponavljajočega se. Naslov (op.: prvotni naslov je bil *Dva povasnika*) »Dva obiska« pa pomensko ni povsem jasen. In ker mi gre torej za več obiskov različnih mož, sem se kljub vsemu odločil za besedo povasniki, ki se mi zdi točnejša in natančnejša, čeprav je danes komaj še uporabljana.

Predmet je tedaj izbran. Ni pa zame do kraja razčiščen naslov tega sestavka o nekaterih povasnikih. Gre mi seveda za zadnjo besedo povasniki. Ali je v mojem pomenu uporabljena pravilno? V smislu vseh besed, ki so v rodu z njo: vasovalec, vasovati in povasniki, ostane dvoje pomenskih dejstev. Prvič, beseda je nastala na kmetih, na vasi. Drugič pa se mi zdi, da gre z njo za neko ponavljanje in ne za enkratna dejanja, razen če to enkratnost poudarimo: prišel sem v vas. Na vasi se vsi vaščani poznajo in nekateri izmed njih se bolj ali manj redno obiskujejo. In ti ljudje so povasniki, kar pravzaprav pomeni ta beseda, ki jo je težko in morda celo nepravilno uporabljati za tujce in njihove enkratne obiske.

Kljub temu pomisleku pa sem to dialektično besedo le uporabil za tuje obiske (*Besucher*), ker me prav ta beseda stalno spominja na Župančiča in njegovo ljubezen do kratko malo stvariteljske jezikovne sposobnosti slovenskega ljudstva in bogate možnosti v vsakršnih, toda z mero za jezik skladnih tvorbah pri prisposodobah.

Seveda pa to besedno modrovanje nima nobene zveze z bistvom in smislom dogodkov iz zgodnjih let po drugi svetovni vojni. Takrat sem bil kot prvi predsednik OF tudi predsednik Prezidija LRS in kot takemu so mi odkazali za letovanje in važnejše sprejeme reprezentativno vilo v Bistrici nad Tržičem. Tam me je nekoč obiskal tovariš Kardelj v družbi z indijskim filozofom in državnikom Rado Krišnanom. V državniškem pogovoru, ki sta ga gosta imela, sem si dovolil postaviti mu eno samo vprašanje, in sicer to, zakaj indijska filozofija ne obravnava estetike. Nakar mi je odgovoril, da estetiko obravnavajo v Indiji kot literaturo in je ne štejejo v filozofijo kot tako. Toda estetika indijski misli nikakor ni tuja.

Pred njim je prispel k nam na letovanje predsednik poljske republike s spremstvom. Zato sem se moral s svojimi gosti, s tovarišico Kidričevo in s tovarišem Krležo, za nekaj tednov umakniti na Bled. Enkrat ali dvakrat nas je v Trziču obiskal tudi tovariš Tito. Zdaj pa zdaj so se oglašali razni visoki gostje, kakor na primer Bakarič in njegov notranji minister Steva Krajačić, ali Ročko Čolaković in še tovariš Ivo Andrić, ki je prebil pri nas teden ali dva, sicer pa je najrajši letoval na Bledu. Če govorim o teh obiskovalcih v prvi osebi množine, govorim tako, ker so v začetku za kak teden obiskovali (op. Trzič) tudi Kardeljevi in Kidričevi, ves čas pa so z nami stalno letovali Ferdo Kozak z ženo Nado, Krleža, ki je z ženo Belo za daljši čas prihajal tudi pozimi, Marko Ristić z ženo Ševo, kdaj pa kdaj še kdo, kakor v prvih časih Ivan Levár. Vsekakor živ in pester slovenski in jugoslovanski svet. In nekoč sem še v dobrih časih priredil vrtni sprejem za vse poslanike, akreditirane v Beogradu, ki so sicer letovali na Bledu, ki je bil letna rezidenca predsednika Tita. Stalni poletni hišni prebivalci pa so bili in ostali Kozaki, Krleže, Ristići in seveda Vidmarji.

Toda vse in vsi, ki sem jih doslej omenil, so samo uvod v izpoved o tistih dveh (op. pozneje je dodal še Pierra Emmanuela), ki sem ju v naslovu označil kot povasnika, in ki sta pravi povod za ta zapis, ki bo govoril o obisku Paula Eluarda, znamenitega francoskega pesnika, in Andersena Nexöja, znanega danskega pisatelja umetniške proze, zlasti romanov, pisanih z jasno in prepričljivo socialno orientacijo, ki jo je kot otrok delavskih staršev prinesel s seboj v življenje, v katerem je kot tak dodobra okusil tegobe in muke človeka, ki se je kot samouk prebijal v svet duha in umetnostnega ustvarjanja.

*

V času pred drugo svetovno vojno je bil Eluard že znamenit francoski poet surrealistične šole in je skupaj s papežem te artistične cerkve, A. Bretonom, urejal in izdajal revijo njune surrealistične smeri: *La revue surréaliste*.

Če sem Bretona imenoval papeža surrealistične cerkve, nisem pretiraval ne glede na cerkveno poreklo hierarhije v tem intelektualnem svetu, pa tudi ne glede na ugled in oblast, ki ju je Breton neomejeno užival kot edini pravi vernik te ideologije in seveda tudi kot edini razsodnik v kakršnih koli idejnih konfliktnih v vrstah svojih vernikov. Kaj je ta struja pomenila v Franciji pa tudi v širni Evropi, pri nas nikakor ni široko znano. Povsem drugače je s to stvarjo v Srbiji in srbskih literarnih krogih, v katerih se je temu umetniškemu in, kakor so izjavljali, splošno življenjskemu gibanju prištevala vrsta vidnih piscev, predvsem francoskih študentov iz vojnega časa, ki so nekaj časa zmagovito nastopali v srbskem literarnem svetu. Mednje so se prištevali predvsem moj prijatelj Marko Ristić, Koča Popović, Aleksandar Vučić in Dušan Matić. Absolutna nosilca in razlagalca surrealizma sta hotela biti Duško Matić in Marko Ristić in oba sta hotela obveljati za nezmotljiva tolmača in zgodovinarja te intelektualne elite.

Kakšna in kolikšna je bila družba tistega večera, ne pomnim zanesljivo, zdi pa se mi, da je pesnika spremljala manjša skupina članov Društva slovenskih pisateljev, ki so kolikor toliko obvladali francoščino, ki sem se je sam posluževal z izdatnim naporom. Zlasti pesnika sem včasih težko razumel. V takem primeru sem ga prosil, naj svojo misel ponovi, kar je storil s prijazno vljudnostjo.

Ker sem vedel, kako strogi in nepopustljivi in pri tem fanatični so surrealisti v svojih nazorih, sem se ves večer ogibal vsakega teoretiziranja in ideološkega razpravljanja, v katerem bi lahko naletel na absolutno zanikanje moralnih, prav

gotovo pa vseh estetskih principov, kar bi moglo postati za družbo neprijetno. Vrhu tega sem bil od mladosti in sem še vedno intenzivno skeptičen do sleherne umetnosti ali šole, zlasti če navajamo zanjo ime takega ali drugačnega »izma« in se mu pri svojem ustvarjanju tako ali drugače podrejamo, namesto da bi ostali spontani in do kraja ustvarjalni. Spričo vsega tega sem se moral vdati razgovorom o našem osvobodilnem boju, ki ga je poet iskreno občudoval in spoštoval s svojim značilnim gledanjem na človeška dejanja, ki jih je s svojim čutom lahko priznal kot junaška. V tem svojem priznavanju se mi je zdel nekako zaneseno iskren in pri tem nekoliko mladostno naiven.

Nekaj tednov ali dni kasneje ga je sprejel v avdienco maršal Tito, ki mu je ob slovesu, ki si ga lahko živo predstavljam, poklonil lastnoročno podpisano fotografijo. To sliko je Javoršek, ki je bil Eluardov iskren prijatelj, videval na poetovi nočni omarici dolgo časa, seveda samo do leta 1948, se pravi do našega velikega spora s Stalinom in Sovjetsko zvezo, ki sta mu bila, kakor večini francoskih komunistov, nedotakljiva in zvišena nad vsako kritično pomisel.

Razšla sva se pristrčno; v spominu mi je ostal kot žlahten sad francoskega in evropskega duha, francoski pesnik, ki je bil povsem navdušen za veličino našega osvobodilnega boja, predvsem za zmagoviti ruski vzhod, ki ga resnično ni mogel niti slutiti, nikakor pa ne poznati.

*

Kasneje nekoč, kdaj ne vem, (takih zapisov na žalost nimam, nikoli jih namreč nisem pisal) me je nekega dopoldneva poklical telefon. Oglasil se mi je nekdo iz Ljubljane in me vprašal, ali bi želel čez kako uro sprejeti danskega pisatelja Andersena-Nexöja. Razume se, da sem zelo rad privolil: ker že nisem imel sreče, da bi se kdaj seznanil z Maksimom Gorkim, sem bil zelo vesel, da se mi nudi priložnost seznaniti se z nordijskim Gorkim, kakor so ga imenovali njegovi rojaki zaradi podobne usode obeh mož in zaradi njune podobne pripadnosti tako imenovanemu socialnemu pripovedništvu. Poleg drugih njegovih del pa *Sirota Stina*, ki morda pomeni višek njegovega pripovedništva, gotovo opozarja na njegovo literarno sorodstvo z velikim ruskim pisateljem.

Pričakoval sem ga med deseto in pol enajsto uro. Prispel je prileten, toda živahen in bister gospod, ki me je znal hitro zaplesti v pogovor. O čem? Zelo kmalu je dojel, da me zanima predvsem literatura. Zato sva govorila o vseh mogočih evropskih piscih, posebej o Gorkem, o Tolstoju in drugih Rusih, o danskem imenjaku Andersenu, velikem pravljicarju, dokler ga nisem naposled vprašal o Švedu Strindbergu, ki me je poleg Norvežanov Ibsena in Knuta Hamsuna zanimal bolj kot vsi Skandinavci. »Strindberg,« je ponovil zamišljeno za mano. »Da, da, srečal sem ga samo enkrat,« je nadaljeval z otožnim nasmehom. »Povem vam to, toda prej vas moram opozoriti na švedsko sago o bogatem tastu in plemenitem zetu, ki je tasta gostil in ga vodil po svojem imetju. Pri tem se je spomnil, da tast slovi po bogastvu in pohlepu. Zato je spotoma, kakor nevede, spustil s svoje lakti zlat obroč, s kakršnimi so imoviti takrat kazali svoje bogastvo. Tast je nekoliko zaostal, se sklonil, grabežljivo posegel po obročku in ga potisnil na svojo laket. Gostitelj je to šalo ponovil še enkrat in še enkrat z istim uspehom. Tedaj se je obrnil k tastu in dejal: 'Uklonil sem najmogočnejšega Šveda kakor svinjo.' To je dovolj o tej sagi. Toda videli boste, zakaj nama je potrebna.

Ker mi je bil naslov Strindbergovega stanovanja v Kristianii znan, sem krenil tjakaj. Treba je bilo v drugo nadstropje, kjer sem pozvonil. Nič. Pozvonim drugič

temu staremu prepredencu, za katerega sem vedel, da ga muči preganjavica. Spet nič. Pozvonil sem tretjič in se nekoliko umaknil od vrat, da bi si jih ogledal. Tedaj sem čisto spodaj v reži za težjo pošto zagledal modro oko. In dejal s primernim glasom: 'Uklonil sem najmočnejšega Šveda kakor svinjo'. Oko je hipoma izginilo, zahreščala sta ključavnica in zapah in prikazal se je močni Strindberg, ki je z eno nogo zastavil vrata, ko jih je nekoliko odprl. 'To imate iz te in te sage,' me je ogovoril z rahlim zasmehom ter zastavil še nekaj vprašanj, o katerih sva nato nekaj časa razpravljala, vtem ko je sam z vso težo zastavljal vrata. No, in kmalu nato se mi je zahvalil za pozdrave in obisk in spet zaprl svoja vrata. Tako je bilo moje srečanje s tem čudovitim in tragičnim možem 'umetnikom'. « Za nekaj trenutkov sva ostala v preteklosti. Doživel je toliko tega, kar je vsebovalo to kratko poročilo: tu je strašna usoda napol blaznega genialnega pisca, ki ga kljub njegovemu stanju njegova narava prebudi v živo pozornost ob citatu, ki je skoraj žaljiv zanj. Toda saga je v njem močnejša od osebnega, je pa tu še mlad literat, ki si pribori pot do pogovora z mojstrom na tako svoboden, da ne rečem hraber in edini (op. nečitljivo) način, ki je mlademu piscu lahko pripomogel do kontakta z genijem. In za trenutek je ves tuji nordijski svet s svojimi človeškimi barvitostmi in odnosi zaživel med nama.

Ostal pa sem nenasiten. Zbudila se mi je nepremagljiva zvedavost še o tem, ali bi mi Nexö mogel kaj določnejša povedati še o drugem švedskem piscu Hjalmarju Bergamu, ki me je nekoč osrečil s svojo komedijo *Nobelova nagrada* in z dramo *Markurel*, ki jo je avtor sam dramatiziral po svojem romanu *Markurelovi*. Bral sem o njem nekaj podatkov, med katerimi sem si zapomnil, da so ga njegovi rojaki proglasili za švedskega Dickensa zaradi njegovih romanov, med katerim me je imenovani očaral z veličastnim razborom človeškega erosa. To mi je šlo po glavi, ko je pristopil k nama Nexöjev mladi spremljevalec, ki je zaključil zame tako čudovito srečanje s starim nordijskim piscem mogočne zunanosti, zlasti glave, in preprečil njegov odgovor o Bergamu.

Nexö se je očitno naučil v življenju reda in točnosti. Namesto odgovora mi je podal roko, mi jo krepko stisnil in s prijateljskim pozdravom krenil s spremljevalcem.

*

Ne vem, ali je tega kriva moja avstrijsko-nemška vzgoja, toda s francoskimi pisci sploh nisem imel posebne sreče. Pa tudi ne s tistimi, ki sem se seznanil z njimi s posredovanjem ruskih emigrantskih pisateljev, kakor s slikarjem Livšicem ali z Nabukovom. Tako tudi ne s Pierrom Emmanuelom, s katerim sem se v Parizu po vojni skoraj nekako podružil, če smem najine odnose opisati s to besedo. Seznanil sem se z njim spet nad Tržičem, kjer me je verjetno zaradi priporočila tovariša Javorška tudi obiskal. O tem obisku se ne spominjam skoraj ničesar. Zdel se mi je zelo stvaren in zaprt, nedostopen. Vendar sva se kasneje v Parizu nekajkrat srečala. Nekoč me je povabil k sebi na kosilo v zelo lepo in elegantno stanovanje, verjetno po zaslugi njegove žene kitajskega visokega rodu. Vedel sem o njem, da je znamenit zagovornik v Franciji živečih, toda ne francoskih narodov, kakršni so na primer Baski, Bretonci in na vse zadnje tudi Provansalci. Vendar tudi o problematiki teh narodov nisem mogel nikakor spregovoriti z njim, reči moram, da tudi ne o poeziji, zlasti ne njegovi, ki mi je ostala nedoumljiva zaradi mojega pomanjkljivega znanja francoskega jezika. Zdi se mi, da po rodu ni bil Francoz, toda tega ne vem zagotovo. Doživel sem z njim samo trenutek, ko se mi je zdelo, da se mi je hotel tako ali drugače intimneje odpreti. Bilo je na nekem sestanku prijateljev Jugoslavije

med pariškimi pisatelji. Odzval sem se vabilu, ki me je z ženo Nado klicalo na prijateljsko kosilo. Naneslo je, da smo pri mizi sedeli: on, Pierre Emmanuele, moja žena, Javoršek in jaz. Tam se nam je zazdelo, da hoče pesnik z nami spregovoriti o nečem intimno pomembnem. Tedaj pa je pristopil k mizi Claude Aveline, z našim privoljenjem prisedel in hrupno zmotil s svojimi komaj zanimivimi političnimi kombinacijami. In pogovor je postal naprej povsem banalen. Mislim z obžalovanjem, da je bilo to moje zadnje srečanje s človekom, o katerem sodim, da bi mi mogel v marsičem razbistriti moje misli in ugibanja.

Tem srečanjem z možmi zahodnega sveta bi bilo treba dodati še obisk, s katerim me je počastil N. Huxley, brat znamenitega angleškega pisatelja Aldousa Huxleya, ki pa sem ga že nekoč opisal.

Op. prvi dve strani tipkopisa sta popravljani še s pisavo Josipa Vidmarja, druge pa je pretipkala Nada Vidmar sama, kar se vidi iz slovničnih napak, nekaj stilističnih popravkov in datumov, ki jih je v rokopis vpisala. Vse to da misliti, da je bil rokopis napisan že leta 1987, pretipkan pa v letu 1988, dve strani pred oktobrom, ostalo pa v novembru 1988. – Živa Vidmar.

Živa Vidmar